

Разматрајући дијалогски потенцијал Ристовићевог песништва, Аврамовић, поред осталог, и преко песникове „ерудиције и упућености на широко традицијско поље” показује његово припадање неосимболистичкој струји. Овде оцртани Ристовићев дијалог с Волтом Витменом, у Аврамовићевом аналитичком сагледавању израста у антологијска тумачења поезије, не само унутар ове књиге већ и шире гледано. „Завршној речи” књиге, у којој Аврамовић кратко сумира резултате свог истраживања и вредносни суд о Ристовићевој поезији, претходи „Епилог: Александар Ристовић и песници будући”, а књигу, поред ауторове белешке, окончавају „Извори и литература”.

Монографија Марка Аврамовића прва је целовита студија о Ристовићевом песништву и наглашено је иновативан допринос сагледавању српског песничког канона 20. века и импулсима песниковог стваралаштва у српској поезији 21. века. Ново је и сагледавање рецепције и књижевноисторијског контекста овог песништва и Аврамовићево сагледавање битних својстава Ристовићеве поетике. Аврамовић засновано оповргава виђење овог песника као усамљене песничке појаве и вишеструко доказује да је он био део најзначајнијих токова српског песништва после Другог светског рата. Притом, драгоценост својство ове монографије остаје управо то што она није „тотално сагледавање Ристовићевог песничког опуса” већ, пре свега, драгоценост провокација и зачетак плодотворног дијалога о песничком универзуму Александра Ристовића.

Др Љиљана ПЕШИКАН ЉУШТАНОВИЋ
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
joljilja@gmail.com

РЕЧ И МИСАО У СВЕТЛУ НАУКЕ

Милош Ковачевић, *Поезија у сџилистичком кључу*, Андрићев институт, Андрићград, Београд 2021

Аутор који је скренуо пажњу културној јавности књигама *Лингвистика књижевног текста* (2012), *Сџил и језик српских писаца* (2019) и многим другим радовима, оглашава се студијом *Поезија у сџилистичком кључу* (Библиотека, Знамен србистике, уредник Емир Кустурица). На материјалу идиолекта и модалитету креирања одабраних српских писаца, расветљена је остварљивост језика у његовој специфичности и сагледане стилистичке појаве из различитих језикостилских, интра-синтаксичких и супрасинтаксичких нивоа – не можемо умаћи чињеници

– дубље заорано у језик који своје огромне иновације најбоље исказује у књижевности као постаменту духовних вредности једног народа.

Полазећи од школске истине да језик испуњава разноврсне функције у области мисли, комуникације и експресије, Ковачевић представља језик у ширем, универзалном смислу речи, у његовој сразмерно систематској целокупности. Средство саобраћаја међу припадницима једне језичке заједнице, од најзначајнијих обједињујућих фактора, језик, потцртава аутор, предодређује човеково мишљење и делање; у њега се човек усмено или писмено уграђује, открива себе.

Аутор Ковачевић апострофира језик поезије усађен у обичан језик, усмерава помњу на његову вишезначност и ликовност, без којих би он био мамутски и несавладив. Полисемија настаје из околности, помогнимо се мишљу Рајне Драгићевић, „да је око човека више предмета и појава него лексема за њих. Када би свака ствар” – опомиње она – „око њих имала засебно значење, не бисмо могли да се споразумевамо, јер не бисмо могли да запамтимо све лексеме.”

Идентитет једног народа, средиште човековог бића, језик је проблематизован у његовом унутрашњем виду, као граница човековог света, и као најочитији знак човекових стваралачких потенцијала у ранијим периодима и у данашњем тренутку. „Својом лексиком, граматиком, синтаксом, духом који је у њему замрзнут, језик” – каже Ерих Фром – „одређује како ћемо доживљавати и које ће искуство допрети до наше свести.” Књижевност је пука борба за језик као средства разликовања и именовања.

У првом плану је симболички знак утемељен на договорном коду и значења условљеног на нивоу поједине језичке заједнице, то јест, реч као најбогатији и најдиференциранији начин комуницирања. Самостална фонетска, семантичка и синтаксичка јединица индивидуалне природе, сагледана је на дословном и пренесеном нивоу, у њеној полифонији и конотативности. Властитим генеричким потенцијалом, спољашном и унутрашњом страном, асоцијативношћу и стилогеношћу, она именује, слика, опчињава и заводи (реч људе носи, а не дела, Сосир). Деконтекстуализована, природна и саморазумљива, озарена јачом светлошћу, она је мало уметничко дело. Није усамљена мисао, речи се споро мењају, али оно што се мења у континуитету јесу слике које изазивају или мисао која им се придаје; извесно – указује Ковачевић – књижевни текст не трпи реч у стално истим нијансама значења. (Поновљена реч, истиче Пруст, никада није права.)

„Свака реч за себе нешто смера, значи; али је коначан израз у њиховом ритму, у начину на који су удружене, у оном чега у речима нема”, писао је Станислав Винавер. За Ковачевића, „удружење” и контекст јесу маркер; вишеструко је запажено – реч мора да одговара истини и контексту.

Студије Милоша Ковачевића дотичу се, на посредан начин, речи без потпоре и значења, раскорака између конвенционалног и контекстуалног

значања, те њиховог неумесног и неселективног коришћења. Скренута је позорност на неопходност чистоте и склада речи, реченица и ширих синтаксичких целина.

Централна оса је реализација језика, комуникативна функција говора. Широк дијапазон функција језика у безбројним конотацијама, којима се проширује простор значења, јесте прави предмет књижевне анализе. Настао из диференцијалних склоности и укуса, синоним естетског, несамерљив и неизрецив, проширен и на ванјезички терен, стил је у структури белетристичког конструкта, експресивности и мотивисаности језичке јединице. Продукт синтаксичких и семантичких компонента, међуодноса граматичких и синтаксичких окршаја, стил – открива аутор – захвата значење и нешто што сигнира на ону страну себе, означава не само речима већ енергијом коју од себе шаље; све што скреће позорност јесте стилска чињеница; не постоји нулти степен стила.

Филолошка, морфолошка, синтаксичка и семантичка одступања од важећег језичког стандарда, на чему се базира оригиналан израз, омеђена су граматиком и логичком нормом, при чему је, успут наводимо, граматичкој чињеници претходила стилистичка. Контрасти као обрнуте сличности, игра, нијансирање значења, неодређеност и магловитост речи, иманенција је имплицитног и експлицитног појма стила. Као боја и нијанса код сликара, стил карактерише индивидуалност, пропуштање кроз конкретног човека, али почива и на компонентама општег карактера. Кључне речи су: стил, стилистика, реч, фонем, стилем, сузначање.

Од памтивека се веровало у моћ говора, у звук, а мање у његово значење. Попут музике, и стих је оптерећен музичким законитостима. Пратећи елемент означеног, који израз творе експресивним и пријемчивим (за срце, ум, машту и слух), узнесеност и ритам чине поезију најтананијим и најесенцијалним духовним продуктом. Сам за себе и својом изазовном мелодијом у значењској форми, колористичком игром речи и боја, звук, оно што свест још није савладала (Достојевски), заводи и најтрезвеније духове. Поете, налази аутор, оверавају најтананију осетљивост за ритам и фоничност (Мирољуб Тодоровић), за изворност и звучно устројство лексеме (Милосав Тешић); у поезији Боре Ђорђевића, такође, следимо анализу риме као кохезионог елемента поезије и музике.

Ковачевић проучава песништво које имплицира отварање према „неразумљивости”, „форму без намене”. „Феномен заумног језика” – нотира – „интересантан је углавном по томе што у предњи план доводи само фонемске низове у речима и запоставља значења”; и: „само артикулационо-акустичка мисао [нејасна, двосмислена, сигнализација звука – Т. П.] утеловљује емоције или неко емоционално стање.”

Језик је конституент књижевног потхвата, а стил једини његов сегмент; предмет са примарно интенционално-естетском функцијом,

значаћи више од онога што је њиме речено, зачудношћу и лепотом, начин изражавања ствара лелујава осећања и млаз поезије који проструји кроз читаоца.

Превођење језичког низа из неуметничке у уметничку комуникацију, можемо рећи, рационалног, крајње моносемантичког језика, остваривање говора који није само „привезак” ради украшавања дела, трансмисија обичног медија у стилско-естетски, проседе по којем стилски необојена вербална јединица добија вишу вредност – у средишту је Ковачевићевог занимања.

Нема другог пута, индиректно се провлачи теза, изван концепцијске разноликости и нарушавања линеарног реда, мимо језичке дисциплине – којом се и остварује слобода.

Сведене на одговарајућу меру у оквиру референтне реалности, речи се међусобно допуњују, делују у садејству, боре као две силе; али их, истиче аутор, закон поетике приморава на коегзистенцију. Снага израза је у естетски организованог структури, у уметничкој елаборацији, у чврстом преплету афективног и рационалног, у непостојању потпуно интелектуалног и потпуно афективног израза.

Биће саме уметности, естетско као информација посебне врсте, прати органска целокупност, хармонија, експресивна конотација, дисхармонија, неодређеност и нека немост језика. Повезивање звука и значења у нераскидиво јединство (ништа лепше од речи где је аналогјска веза између „означеног” и „означавајућег”), „дематеријализација”, усмерење на сам израз (Јакобсон) – у основи је поетичког кључа писача који су предмет разматрања.

Ставови о језику и литератури као таквој, многобројни су и разноврсни да их је тешко сложити у иоле јединствено поимање; неки су запали у тешкоће и доживели критику. Ослобођен одоцнелих рефлексација и емоционалних аспеката, држећи до објективности, контактности и универзалности, аутор на организован и методичан начин свраћа пажњу на неке недовољно уочене сегменте форме као атемпоралне категорије. Разложен, производ хладног резовања, реченице која, више пута, казали бисмо, представља цело научно дело, критички суд имлицира виши степен неоспоривости, у општијем смислу те речи, одрешит и мужеван суд.

Књижевност је, намеће се из Ковачевићевог суда, рад на језику. Здравих мисли и погледа, рационалан и просуђивачки, аутор непосредно артикулише лингвистичке и екстралингвистичке чињенице, њихов спој на микростилистичкој и макростилистичкој равни. Ауторова потреба за осећањем и ирационалним додиром са текстом, одбацује интригантан приступ, апстрактне системе, филозофске конструкције и дедукције; грађа је осветљена с аспекта рецепције, односно интегралне критике као органа естетике. Под Баумгарденовим упливом, аутор уско везује естетику за логику, али се потпомаже интуицијом, која, колико год

одузимала од егзактности, има несумњив улог у човековом интелектуалном и уметничком стварању.

Занимљиво је виђење стилско-језичких доминанти на корпусу песничке збирке *Зов штејреба* Љубивоја Ршумовића. У рими, основној стилској и конструкционо-тематској категорији, као и код Боре Ђорђевића, јесте сав смисао и сва садржина Ршумовићеве језичке творевине. Песнику иманентна еуфемизација стиха поткрепљује мисао о непостојању табуизираних лексика. Поетски манир овог уметника јесте изневеравање хоризонта човековог прижељкивања; то је, информисао читаоца Ковачевић, особен стилски приступ. Истиче: „У ширем значењу апросдокетон је свака фигура максимално изневјереног очекивања, док је у ужем значењу апросдокетон фигура или стилем у чијој је подлози изневјерено очекивање реализације структурно-семантички максимално мотивисане ласцивне језичке јединице.” Овај уметник речи, потцртава аналитичар, „спјевао је без сумње двије најбисерније апросдокетонске еротске изневјерице у српској уметничкој поезији”; исто тако, зачудност и изненађење јесу најефектније поетско средство.

На примеру монопредикатског и полупредикатског карактера реченице Петра Пајића, аутор студије *Поезија у стилскијем кључу* обзнањује дистинкцију између граматикализоване реченице и реченице као комуникативне јединице. Не буди успут речено, занимљив је факт који он пласира: Гаврило Принцип (песник који је писао историју) и Момчило Настасијевић имали су – по речима њиховог професора – „дар за песнички позив [...] умели да осете душу српског народа”; рецимо и то, није прећутан Белићев (погрешан) суд да Настасијевић својом поезијом „свесно квари језик”, врши „насиље над душом”, уместо, додаје писац ових редака, насиље над мишљу.

Сведок неуређене и запуштене наше језичке културе и писма, филолог Ковачевић указује на „поцрногорчавање” језика, – теме која, свакако, не заслужује парцијално занимање. Са дубоком свешћу да је језик истоличност једног народа, слика и прилика у којима живимо, аутор дела *У одбрану језика српског* (1997), *Проштив неистина о српском језику* (2005), *У одбрану српске ћирилице* (2013) и *Борба за ћирилицу и српски језик* (2018), говори разложно и надахнуто о поцрногорчавању српског идентитета Црне Горе. Цитира Милорада Екмечића: „Црногорски језик није срамота једног народа, српске нације и непаметне интелигенције него срамота цивилизације”; посредни је, домаће језикословац Ковачевић, „уникатни свјетски лингвистички примјер”. Користећи лексику негативне експресивности, неологизме, стихове у римованом десетерцу, песник Момир Војводић узима за мотив лингвистику као предмет политике; прављење „црногористике” од „србистике” – просуђује Ковачевић овим поводом – једно је рђаво лингвистичко позорје и карикатура. Као Вук у своје време, Ковачевић је провео век у рату за српски језик и књижевност.

Од најауторитативнијих прегалаца на пољу језика, чије је име довољан разлог да се не посумња у валидност научних налаза, Милош Ковачевић нуди промишљања и чињенице који се инкорпорирају као садржајнија сазнања, придодато ново и усвојиво лингвистичко знање. За проучавање домаћа језика, индивидуалног стила и стилова детерминисаних предметом саопштења (научни, приповедачки, административни), језика и стила који се предају у школама и на универзитетима, Ковачевићево дело има сасвим издвојено академско место.

Тихомир ПЕТРОВИЋ

КОМПАРАТИСТИЧКИ *COGITO* ЈОВАНА ПОПОВА

Јован Попов, *Појмови, њериоди, њолемике. О неким недоумицама науке о књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд 2020; *Мејакријички (и)ојлеги*, Задужбина „Николај Тимченко”, Лесковац 2021

За књигу *Појмови, њериоди, њолемике. О неким недоумицама науке о књижевности* Јован Попов је добио Награду „Николај Тимченко”. Леп обичај је да се лауреату ове награде штампа нова књига, па су се убрзо појавили *Мејакријички (и)ојлеги*. Монографије су комплементарне и сличне су им концепције, па се могу осмотрити као целовит научни диптих. Штавише, на корицама *Мејакријичких (и)ојлега* је слика *Забрањена репродукција* (1937) Ренеа Магрита, што је речит гест. Најпре, аутор аутоиронично наговештава да, иако делује да су књиге из 2020. и 2021. готово близнакиње, оне ипак нису исте, јер аутокритичко полазиште забрањује било какву репродукцију или пуко понављање. Оне се огледају као младић са Магринове слике у огледалу које не показује његов лик већ потиљак, провоцирајући логичко мишљење и ироничну димензију насликане представе.

Уједно, ова слика може веома прецизно одредити природу метакритике, јер метакритичар види у огледалу своја леђа и оно што није уобичајено сагледати. Није случајно одабран Белгијанац Рене Магрит, будући да само средиште књиге *Мејакријички (и)ојлеги* чине четири поглавља којима је обухваћено питање тематологије („Тематологија и тематска критика”, „Постструктуралистичка тематска критика”, „Критика поистовећивања Жоржа Пулеа”, „Тематологија Ремона Трусона”), чије је темеље поставио, такође, Белгијанац Жорж Пуле и, како ју је он именовао, „Женевска школа” критике (Пуле, Старобински, Русе, Ришар). Колико је тематологија значајна за Јована Попова сведочи његова изузетна тематолошка студија *Двобој као књижевни мојив* (2012).